

TIESIOGINĖS IR NETIESIOGINĖS KALBOS YPATYBĖS PONTININKŲ IR VAKARINIŲ PUNTININKŲ TARMĖSE

J. SUKYS

Tiesioginė kalba pontininkų ir vakarinių puntininkų tarmėms¹, kaip ir apskritai šnekamajai kalbai, gana būdinga. Jeigu tai nėra dialogas, ją visada nurodo (savotiškai įveda) autoriaus žodžiai.

Aprašomosiose tarmėse, kaip ir literatūrinėje kalboje, iš tiesioginę kalbą nurodančių autoriaus žodžių pats populiariausias yra veiksmažodis *sakyti*.

Sak o āšē jāi: „*Kā tū.jē neatānēs?*“² *Pasigāre vilks, s ā k a*: „*Aš jō (jau) dainuōš!*“ *Tās šōv s ā k a*: „*Nedainuōk nedainuōk!*“ (l. p.) Pnv. *Aš Jūōzv s ā k ō akī.s* (ī akis): „*Diēvi māna, išvēs taū iš kēla tas sēnberni.s, pamati.si!*“ Mžš. *Cigōnvs s ā k a*: „*A žinē, ponū.lis: pīrmv suvālgikim tāva paršū.ku, a paskuim vālgismi viščū.ku* (l. p.) Rgv.

Veiksmažodis *sakyti* neretai pakartojamas net kelis kartus (prieš tiesioginę kalbą ir įterptas į ją arba tik įterptas į tiesioginę kalbą). Tokie *sakyti* pakartojimai ypač mėgstami, kai tiesiogine kalba kas pasakojama.

Žvī.rbāls s ā k a: „*Nō, – s ā k a, – vēš va pōne, – s ā k a, – i bū.rnō nusipraūš, i parsižegnōj priš vālgimō, o dabā tō niēka!*“ (l. p.) Pnv. „*Mēs señau, – s ā k a, – bailēšēn bū.davem. Mēs, – s ā k a, – bijōdavem, drebēdavem, – s ā k a – ke aīdavem prō tō mēškēl. Gāre, – s ā k a, – kat jū.s dabar drōsēsēn*“ Kb. *Aš jām s ā k ō*: „*Labē tū.nké., – s ā k ō, – šnekī, ti āš ne viskā*“³ *suprañtv*“ Mžš. *Nō, ānvs* (jis) *pri-stōja* (apsiēmē) *pavōkī*: „*Nō, – s ā k a, – gerē, al (bet) dā šīndē nepavōksi, – s ā k a: – unt ritōjos*“ (l. p.) Tj.

Veiksmažodis *sakyti* neretai priduriamas net ten, kur vienas tiesioginę kalbą nurodantis veiksmažodis jau yra.

Pōns klāuš, s ā k a: „*Tāu vaikū nebū.va, – kuř tu gavē vaiku.? (l. p.) Užš. A pemenēli.s šl.din* (pajuokia, erzina) *vēlñu., s ā k a*: „*Nē, da neduōš ke-*

¹ Plačiau apie tas tarmes žr. J. Sukys, Rytų aukštaičių pontininkų ir vakarinių puntininkų tarmių būdingosios fonetinės ypatybės, LKK, t. 5, p. 175–183.

² Vartojama kiek suprastinta „Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programos“ (II leid, Vilnius, 1956, p. 105–118) transkripcija. Naujai įvestas tik ženklas *u*, kuriuo žymimas redukuotas žodžio galo balsis, artimas *u*, paprastai tariamas vietoje *lk. a* ar *u*.

³ Senieji šios apylinkės tarmės atstovai taria *ne visk*.

pū.res!“ (l. p.) Užš. *Môč rōk uōj, sāk a: „Mañ tōkōs mañčōs nereik“* Kb. *Aš Varū.si. (Veronika) vī.s kūrsto., sak o: „Pajim(k) gi, paragāuk (alaus), gal nenumiřmē!“* Mžš. *Alpū.ne (Alfonsa) bāras, sāk a: „Nu kurī čī šū.ni! (kas gi čia dabar!)“* Mžš. *Nēdavjo. (pinigų), – pamīslījo., sak o: „Jēgv mān uñtrakart mukēi?..“* Mškn.

Skirtingai nuo literatūrinės kalbos, aprašomosiose tarmėse veiksmazodis *sakyti* su priešdėliais (*atsakyti, pasakyti...*) tiesioginei kalbai nurodyti vartojamas labai retai. Neužfiksuota šia funkcija ir veiksmazodžių *tarti, prabilti*. Be *sakyti*, kiek dažniau pasitaiko *bartis, džiaugtis, juoktis*, „šnekėti juokiantis, šaipytis“, *klausti, liepti, loti* „taukšti, meluoti“, *prašyti, rėkti* „šnekėti šaukiant, bartis“, *teirautis, žadėti* ir kt.⁴ Šie veiksmazodžiai ne tik nurodo tiesioginę kalbą, bet ir stilizuoja ją, pasako veikėjo šnekėjimo būdą.

Kaziene bāras: „Aini tuō kelī, ti vī.s nēškis medīnī'ku. (pagalī nuo šunų atsiginti)“ Mžš. *Mařī džaūg as: „Visai pasitaisē kārve Nj. U Skōdzene juōk as: „Vā, dabar i būs tū žēntvs!“* Mžš. *Anō lāksta api klaīmu ir klāusi: Tarū.ī, dukrēl, a jau baīgi?“* (l. p.) Kng. *Kumeli'te liēpi: „Mēsk atāgalū ruñku kāltu!“* (l. p.) Mck. *Tas piršlī's, žinē gi, lōji: „Aik (tekėk), pōni būsi – gulbeš piēna betrūks!“* Mžš. *Prējo ē paprāšō: „Paskaitī'k mañ, valkēl, tō raštēl!“* Kršk. *Mergaitēs rēki: „Kadō čī sučēčkavōsi (supiaustysi kopūstus) ruñkom!“ – ruk uōji* Mžš. *Jī, māt, drusēsne, tuōj teirāujas: „A nežī.not, kuř čī tō budēla, kur mī.ltvos pardūōdv?“* Mžš. *Pats pī.rminiks gi žadēja: „Tāu, señū'k, duōsim!“* Kb.

Šnekėjimą reiškiantis autoriaus kalbos veiksmazodis dėl trumpumo kartais nepasakomas. Tokiu atveju intonaciškai išryškinamas kitas autoriaus kalbos veiksmazodis, paprastai parodantis veiksmą, kurį atlikdamas, veikėjas taria savo žodžius. Veiksmazodį čia gali pavaduoti ir ištiktukas.

Dū.kterēs tik galū.nd sāva nāgs: „Gerē, padari'sim!“ (l. p.) Užš. *Tas prākēte tērbu: „Lī'skit visi terbōn!“* (l. p.) Stmb. *Stakiēne špi'gu. pakī'sī: „A matē – tiēk i tegāusi!“* Gtn. *Tēvos kū.mščī trīnkī stalañ: „Tilēk tv vařlo!“* Mžš.

Kitais atvejais, norint pasakojimą pagyvinti, padaryti jį dinamiškesnį, autoriaus kalboje pasakomas tik veikėjas, kurio yra tiesioginė kalba.

Ta vēštī'te: „Kar kar kār, ēšmēsk māñ viēnō rēšotā!“ (l. p.) Kršk *Liēsene: „Al tēgi, jū.m ařti – nebegal.ējot iškāsī [paslėpto aukso]!“* Mžš. *Sākom: „Užū'kvs, nabagāli.s!“* U tās sturē: *Užū'kvs, nabagāli.s!“* (l. p.) Mžš.

⁴ Aprašomosiose tarmėse tiesioginę kalbą gana dažnai nurodo ir nelietuviškos kilmės veiksmazodžiai: *dyvytis* „stebėtis“, *durnavoti* „vadinti kvailiu, niekinti“, *lojyti(s)* „barti(s)“, *mīslyti* (jaunesni pasako ir *galvoti*), *rokuoti* „sakyti, pasakoti, teigti“, *šidyti* „erzinti, pajuokti“.

Jaūn dā buvō, dī'vidavōs (stebėdavausi), *durnavōdavō: „Ka tō apsnū'de, te ištrāuke [pinigus] Pnv. Kā pradēja lōjītis: „Ok tū, – sāk a, – sū.sķō, pařši tū!“* Nrb. *Aš mī'slīji: „Žmunēl (moterėle), kāt i mōkītis reiki sveikātas!“* Mžš. *U Skrebē vā atēja, ruk uōji: „Ni tū prařī'k, ni tū gāusi!“* Gtn. *Tū' vaiku. mukī'kle, žinē, tuōj šī.dīnv: „Kavalīeri.s sō pamō, vī.re kōši. sō smāvō...“* Nn.

Kai veikėjai jau buvo išvardyti ir klausytojui aišku, kieno yra žodžiai, tiesioginė kalba kartais nurodoma tik vienu veiksmazodžiu (*sakyti, klausyti* ir kt.).

Tam laik mās borōks vēžem ont rūš (ī rūši). Sāka: „Bobū.ī, a nesōšāle?“ Sākō: „Gē sō pērštēnēm“. Sāka: „Gē nōse be pērštēnu!“ Kršk. Klāuš: „A tū patiņk [jaunikis]?“ – „Ne, nepatiņk, – sāka, – bažzd kzip strāzda (l. p.) Pnv. „Pētrikien, – sāka, – ateik pagedōī, kzip āš numīrsi!“ – „Ojē“, – sakō, – tik miŗk!“ Ksp.

Autoriaus kalba beveik visada eina prieš veikėjo kalbą. Į tiesioginę kalbą įterpti ar pasakyti po jos autoriaus žodžiai pasitaiko retai; kiek dažniau tik tuo atveju, kai jie kartojami.

„I āš, – sāka, – dājo [druskos]: vēš dēd, i āš dājo“ Pnv. „Nēr či, – sakō, – vietas pargulī (atsigulti pamiegoti), – aik pas māmū!“ Mžš. „Kuŗgi tās jūsu. tuŗgvs?“ – sakō Mžš. „Aš nesupruītū, kās či īra“, – sāka Tj.

Kartais tiesioginė kalba perkerta autoriaus kalbos sakinį, kuris tęsiasi dar po tiesioginės kalbos.

Dabaŗ sāka un tēvu. (tēvui): „O tv nikštū.kē, tv niēka neišmanē!“ – išvērti.s akīs. Mžš.

Tiesioginė kalba, neprarasdama jai būdingos intonacijos, gali įeiti į sudėtinio sakinio sudėtį.

Vaikē – viens sāka: „Aik un tū [gyventi]“, kīts sāka: „Aik un tū“ Pbr. Kūti diēvi: īšlēndv kuki bōbv iš kukās terpū. varteš, tuōj apipūōlv pulkvs didžāusi (~ias) – viēnv: „Mān“, kitō: „Mān“, i īzgriēbi (išperka) sviestu., kur gerēsni.s Mžš. Būrdava, sāka: „Tavi ti vēš, kur trēškv kūnē“, – nu tā ir Troškūne Rgv.

Kito asmens tiesioginę kalbą aprašomosiose tarmėse, kaip ir literatūrinėje kalboje, galima perteikti netiesioginės kalbos pavidalu. Tiesioginę kalbą verčiant netiesiogine, paprastai kinta tarinio nuosaka, kartais ir tarinio sudėtis, pasikeičia asmeniniai įvardžiai⁵. Ji tampa šalutiniu sakiniu, prisijungusiu prie pagrindinio sakiniu virtusios autoriaus kalbos.

Pontininkų ir vakarinių puntininkų plote netiesioginė kalba reiškiamą nevienodai.

Nuo Latvijos TSR sienos iki Karsakiškio pontininkai ir vakariniai puntininkai, nors ne visai nuosekliai, vartoja dalyvinę netiesioginę kalbą.

Jis sāke, ka māti.s īš tōla māšinu. Kld. Šiņdē sāke pro rādiju., ka kuŗ ti ladē bū.vi. RdN. Sāka, ka dri.bī.s no liēptu. Stmb.

Minėtame plote, kaip ir literatūrinėje kalboje, vartojamos tarinį ar tarinio grupę sudarančios konstrukcijos su netiesioginės nuosakos dalyviu.

Vēlne. žmōgvs, melāgi.s tasē Špēlōkvs: rādiju. nusipiŗka īš Meilūna Tiltagalū, a sākasi īš Lēningrāda piŗki.s⁶ Krs.

⁵ J. Balkevičius, Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė, Vilnius, 1963, p. 407.

⁶ Beveik visi pontininkai ir pietų vakariniai puntininkai šiuo atveju sakytų: ...sākasi iš Leningrada piŗka, o dar dažniau: ...saka iš Leningrada piŗka; ...saka, kad iš Leningrada piŗka.

Nuo Karsakiškio į pietus (pvz., apie Miežiškius) netiesioginės dalyvinės kalbos pasitaiko tik pėdsakai.

Sáke, kat Īgnvs bú.cik (lyg) *sakuñt*⁷ (sakąs), *kàt búš išriñktv naũji mili.ciji* Mžš.

Likusieji vakariniai puntininkai ir pontininkai, tiesioginę kalbą versdami netiesiogine, tiesioginės nuosakos tarinių netiesioginės nuosakos dalyviais paprastai nekeičia⁸. Perteikti netiesioginę kalbą čia dažniausiai padeda modaliniai žodeliai, paprastai slaviškų skolinių perdirbiniai: *būk, būktai, bucik* (beje, jie gali pasitaikyti ir tiesioginėje kalboje).

Teis̃be, šiñdē Jēņēškāļ gerdējō, kà Jarašņāļš ēšvažūoj pas tēvs bú.kte Gts. *Kaļb, kàd tō (tā) namēl bú.k jis atpiŗka* Srk. *Šnekēja, bú.cik darbādeņu. jām nū.brauke a arvs sumāžina* Mžš.

Vietomis vakariniuose puntininkuose abejonę dėl minties tikrumo rodo įterpiniau einanti sustabarėjusi dalyvio forma *esq*⁹.

Plepēja žmōni.s, kàd Bruōnene as ū jō isirāše iš līgōnines Mžš.

Kai netiesioginė kalba išlaiko tiesioginės kalbos tarinį nepakitusį, modalinių žodelių *būk, būk tai, bucik, esq* gali ir nebūti. Tokiu atveju aiškiai nepabrėžiama, kad perteiktieji žodžiai ar mintys yra ne paties autoriaus, o kito asmens.

Visi gi ū.že (šnekėjo), *kà daũ(g) kas atpiķs* Mžš. *Tadē tie žmōnis nū.neše jai tū plūōstu linū ir sáka, kat pōnvs liēpe išāusī mārškinis* (l. p.) Rdž.

Kartais veikėjo kalba prie autoriaus žodžių čia gali būti prijungta ne jungtuku *kad*, o tik intonacija.

⁷ Miežiškiuose ši sustabarėjusi esamojo laiko dalyvinė forma giminės ir skaičiaus nerodo: *Jō (jau) bú.v a belukuñt* (bebėgas). *Jō (jau) buvō. bemukuñt* (bemokanti). *Jō (jau) bú. v. a sakuñt* (besakanti), *kat aīs grī.čon, aļ tū atijē, i nebēja* Mžš.

⁸ Plg. J. Balkevičius, min. veik., p. 408. J. Jablonskis ir kiti ankstyvesniųjų lietuvių kalbos sintaksės vadovėlių autoriai tokius sakinius taisė, tiesioginės kalbos veiksmažodžius šalutiniame sakinyje keisdami dalyviais, žr. J. Jablonskis, Rinktiniai raštai, t. I, Vilnius, 1959, p. 528 tt.; M. Durys, Lietuvių kalbos sintaksė, Kaunas, 1927, p. 74 tt.

Senieji lietuvių kalbos raštai, kurie, tiesa, daugiau atstovauja to meto rašomajai kalbai, netiesioginę dalyvinę kalbą rodo gerai susiformavusią ir dažnai vartojamą. Net vakarinių puntininkų kaimyno K. Sirvydo „Punktuose sakymų“ skaitome: *Todrin ir pats Dowids ieszko Diewo, szaukia top, budina ū kapp azumigusi, sakos essus aptlaystas, skundžias essus arti prapulties...* I 199. *Apasztalas sako, gieresni sunti paimt motery, negi degt* I 232. *Pačiu tiklay tikieimu sakos busiu izganilays* I 258.

Daugiau negu šių dienų pontininkų ir vakarinių puntininkų tarmėse netiesioginės dalyvinės kalbos pavyzdžių galima rasti ir A. Baranausko tekstuose, užrašytuose iš tų pačių tarmių ploto.

Kas czà pār tokiū patrōwu? — pradēja dyvyties' karālis sakjdamis, kàd nēsūs mātis tokiōs patrōwos BM 94 (Brž). *Gaspadōris isz tā dzioūksma (für dzioūksma) pradēja gir'tis' kàd jis tūrius sāwa ločnu kār'wī, tabē grāžiu...* BM 78 (Vb). *pribūwi unt karālu sākesi jiē iszwadāwī jō dukteris ir parōde tās gālwus* BM 113 (Ssk).

⁹ Literatūrinėje kalboje šiuo atveju neretas įterpinys *girdi*, žr. J. Balkevičius, min. veik., p. 406. Aprašomosioms tarmėms jis nebūdingas.

Lēvunvs sáke, Ládze išraudóje (išprašē) trīs šimtvs rū.blu. Mžš. Žmóni.s plāuški, Skemuni si stebúkle pasiróde Mžš.

Abiem atvejais netikrumo atspalvio, kuris būdingas dalyvinei kalbai, lyg ir nėra, tačiau negalima tvirtinti, kad šalutiniais sakiniais veikėjo kalba atkuriama tiksliai. Greičiausiai, čia tik atpasakojamas pasakytos minties turinys.

Pontininkų ir vakarinių puntininkų tarmėse nereta negrynoji tiesioginė, arba pusiau tiesioginė, kalba¹⁰. Tiesioginė kalba čia pasakoma šalutiniu sakiniu su jungtuku *kad*, nepakeitus nei tarinio nuosakų, nei įvardžių ir išlaikant visas kitas struktūrines ir stilistines tiesioginės kalbos ypatybes¹¹. Sunku pasakyti, ar negrynoji tiesioginė kalba yra tokio pat tikslumo, kaip tiesioginė kalba¹², tačiau, be abejo, veikėjo žodžiai negrynojoje tiesioginėje kalboje perteikiami daug emocingiau ir vaizdingiau, negu netiesioginėje kalboje. Netiesioginė kalba neperduoda nei įterpinių, nei kreipinių, nei jaustukų, nei kitų modalinio ar emocinio pobūdžio žodžių, o negrynojoje tiesioginėje kalboje visa tai išlieka.

Ti jis jēi (jai) i sáka, ka tò, Svaldeniēn, nebijók: iz di.dela dēbeša — mázv letó's! Mžš. Jen'te ráudo baišausi, kát, úi, kuŕgi dabar mán pasi-dāi? Mžš. Aš patilējo patilējo i sak ó, ka, mán ródas, tās sēni.s žēnisis (ves) vēl Nn.

Patys dažniausi tokie negrynosios tiesioginės kalbos atvejai, kur jungtuku *kad* prijungta tiesioginė kalba eina šalutiniu papildinio sakiniu. Tačiau pasitaiko tokiu būdu susidariusių ir šalutinių tikslo, priežasties, būdo aplinkybių bei veiksnio sakinių.

1. Negrynosios tiesioginės kalbos šalutiniai papildinio sakiniai.

a) Šalutinio sakinio veikėjas — pirmasis asmuo, o tarinys — tiesioginės, kartais liepiamosios nuosakos veiksmažodis:

Malūniniks [sáka, kad aš jī (vaiką) mážu. sugavó ū.pę plaūkunti. su lóv (l.p.) Užš. Tokū būdava ūkiniku., te pjāun i pjāun — nesakis, kát sēškim, pasilsēkim Pbr. Jis užgiŕda: gubernátarus su draūgu šnēkv vidūj, kat aisma karálaus vókī ir nutrótisma (nunuodysim) (l.p.) Mck. Apkabi.na, pabučāva, pasisáke, kat āš asū táva vīrvs (l.p.) Alkn.

¹⁰ Dėl termino žr. A. H. Гвоздев, Современный русский литературный язык, т. II, Москва, 1958, p. 279.

¹¹ Lietuvių literatūrinėje kalboje negrynoji tiesioginė kalba netoleruojama, nors daugeliui tarmių ir tautosakai nėra svetima. Iš aprašomųjų tarmių ploto tokios kalbos pavyzdžių randame ir A. Baranausko tekstuose.

Teip tā dwāra pōis sāka, kād ir m'ās n'agālam tām dwār' gewa'an't', ir m'ās iszwažuojam kitōr gew'an't' BM 161 (Jnšk). Tēws n'anorēja dā sakýt'; āl sāns pasāk'a, kād žiōnō, bō pažadējē mār' (velniui) BM 160 (Jnšk). ...wānags parkalb'ēja žmōgiszkē kād n'aszāuk, āl par'n'ās'zk namō ir p'anék jāution mēs, ō pāsk āsz tāu užnagrādes' BM 158 (Jnšk).

¹² A. Molotkovas, aptardamas analogiškas rusų kalbos senųjų raštų sintaksines konstrukcijas su jungtuku *яко*, teigia, kad svetimos ar paties veikėjo kalbos šios konstrukcijos tiksliai neperteikia (А. И. Молотков, Особые синтаксические конструкции для передачи чужой речи в древнерусском языке, «Ученые записки Ленинградского Гос. Университета», серия филологических наук, вып. 61, 1962, p. 192).

b) Šalutinio sakinio veikėjas — antrasis asmuo, o tarinys — liepiamosios, kartais — tiesioginės nuosakos veiksmazodis:

Ir prisāke dukterīm, kad bōvikit jī (žaiskit su juo) *ir neišlāiskit, kōl aš adbēkš* (l. p.) Užš. *Rēk, ākš ešpūts, kād rādē* Gln. *Viens lābe vērke, prāse, kà dōvanōkit mān givībē, — sāka, — āš nekalts* Pnv. *Tadō pāmote išējvs sāva dūkterei viresnei liepi, kād aīk tū nuskīnk* [rožē] (l. p.) Kng.

c) Šalutinis sakinyss beasmenis:

Unt ritōjos atēiv pas klebōnu Taujēnasun ir dabār kūnigē pasāka, kat pas muñ vaidēnase Ksp.

2. Negrynosios tiesioginės kalbos šalutiniai tikslo aplinkybės sakiniai. Šalutinio sakinio tarinys čia paprastai reiškiamas liepiamąja nuosaka.

Paskaū vėl sustōja [šoferis], *kāt li.pk* (kad aš išlipčiau) Mžš. *Tē Jūrgi.s atvažāva, kat prāšom un pāgraba: mučekēla pasi.mire* (t. y. atvažiavo kviesti į laidotuves: pamotėlė mirė) Mžš. *Nū tai anū gāna, tai jāi dā užduōdv dārba: pākuļu duōdv, kāt suvērpk ir išāusk* (kad ji, našlaitė, suvėrptų ir išaustų) (l. p.) Kng. *Paskuñ kēli, kāt kēlkis: varī.sme kārvi namō* (kad keltusi, nes reikės varyti karvę namo) (l. p.) Kng.

3. Negrynosios tiesioginės kalbos šalutiniai priežasties aplinkybės sakiniai.

Atēje brōlene ir išvāre, kāt tū aīk unt sāva gi.miñš, tū mañ nereikaliñg (kad eičiau pas savo gimines: aš jai nereikalinga) Pbr. *Tēvas parsiguñda, kāt māna vaikēlxi sugrižā namō* (kalbama apie tėvo vaikus, nes jis pats juos, raganos žmonos verčiamas, išvarė) (l. p.) Mck.

4. Negrynosios tiesioginės kalbos šalutiniai būdo aplinkybės sakiniai. Jų tariniai reiškiami liepiamąja nuosaka. Žodis, kurį šie sakiniai aiškina, — pagrindinio sakinio būdo aplinkybė *teip* „taip“.

Jām tēp apsirēiške, kāt nuplēšk stōgu. ir iškūlīk tōs šāudus, tai būs pelū (l. p.) Mck. *Tai kūnigas jam pātare teip, kāt vēškit namō* Šlt.

5. Negrynosios tiesioginės kalbos šalutiniai veiksnio sakiniai.

Būva pasakīt nō valdžos, kat trējs mēts tū.rei gēvėnī, kōl pastatī.sēi sāva (trobas) Kršk. *Māt, pasirōda, jū susītartv, ka tō tilēk i āš tilēsi* Mžš.

Negrynoji tiesioginė kalba nėra svetima ir kitoms lietuvių kalbos tarmėms, ypač toms, kurioms dalyvinė netiesioginė kalba nebūdinga. Negrynosios tiesioginės kalbos pavyzdžių galima rasti ir latvių¹³, rusų¹⁴ kalbų tarmėse.

¹³ Pavyzdžiui, netoli aprašomųjų tarmių esančio Elėjos rajono Vilcės apylinkėse šalia *Tēs teiča, ka es esuōt satie's viņa brāli* sakoma ir *Tēs teiča, ka es satiku viņa brāli* (iš Latvijos TSR Mokslių akademijos Kalbos ir literatūros instituto rankraštinės dialektologinės medžiagos). Zr. taip pat: Latviešu valodas dialektologijas atlanta materiālu vākšanas programma, Rīgā, 1954, p. 110; Mūdienu latviešu literārās valodas gramatika, t. II, Rīgā, 1962, p. 905.

¹⁴ Zr. А. Б. Шапиро, Очерки по синтаксису русских народных говоров, Москва, 1953, p. 60; В. И. Собиенникова, Строение сложного предложения в народных говорах, Воронеж, 1958, p. 157—162.

Išvados

1. Pontininkų ir vakarinių puntininkų tarmėse vartojama tiesioginė, netiesioginė ir negrynoji tiesioginė, arba pusiau tiesioginė, kalba.

2. Populiariausias tiesioginę kalbą nurodantis autoriaus kalbos veiksmožodis yra *sakyti*. Jis dažnai kartojamas kelis kartus, o kartais pleonastiškai priduriamas net ten, kur vienas tiesioginę kalbą nurodantis veiksmožodis jau yra.

3. Autoriaus kalba dažniausiai eina prieš veikėjo kalbą.

4. Dalyvinė netiesioginė kalba aprašomųjų tarmių plote vartojama tik šiaurėje (nuo Latvijos TSR sienos iki Karsakiškio). Likusiajame plote svetima kalba atkuriamą, nevartojant dalyvių. Neretai čia padeda modaliniai žodeliai *būk, būktai, bučik, esą*.

5. Aprašomosiose tarmėse dažna negrynoji tiesioginė kalba. Tiesioginė kalba, nepakeitus nei tarinio nuosakų, nei įvardžių ir išlaikant visas kitas struktūrines ir stilistines tiesioginės kalbos ypatybes, čia pasakoma šalutiniu papildiniu, kartais šalutiniais tikslo, priežasties, būdo aplinkybių ar veiksnio sakiniais, prijungtais prie pagrindinio sakinio jungtuku *kad*.

ПРЯМАЯ И КОСВЕННАЯ РЕЧЬ В ГОВОРАХ ПОНТИНИНКОВ И ЗАПАДНЫХ ПУНТИНИНКОВ

Й. ШУКИС

Резюме

В литовских говорах понтиников и западных пунтиников прямая речь по структуре и по модальности бывает разнообразной. Вводные слова автора, как правило, предшествуют прямой речи. Самым популярным глаголом вводных предложений является *sakyti* (говорить). Нередко он плеонастически употребляется при других глаголах вводного предложения, напр.: *Põns kláuš, sāką: „Táu vaikų nebų.vą, — kuř tu gavẽ vaikų? (Ужушилай, Биржайский р-н.)* Часто он вводится в прямую речь как повтор, напр.: *Žvīrbāš sāką: „Nò, — sāką, — vėš va põnė, — sāką, — i búrnò nusiprāš, i parsizėgnòj prieš vālgimò, o dabà tò nĩka!“ (Пинява, Паневежский р-н.)* Иногда авторскими словами указывается только субъект, речь которого передается, напр.: *Ta vėštĩte: „Kar kar kār, ešmėsk māñ viėnò rešotėl!“ (Кряушишкяй, Пасвальский р-н.)* Если субъект ясен из ранее сказанного, он обычно не именуется, напр.: *Kláuš: „A tau patĩnk [jaunikis]?“ — „Ne, nepatĩnk, — sāką, — bařzd k̄aip strāzda (Разговор отца и дочери) (Пинява).*

Косвенная причастная речь, — и то с некоторой непоследовательностью, — употребляется лишь на севере описываемых говоров — близь границы Латвийской ССР. При этом, как и в литературном языке, глаголы заменяются соответствующими формами причастий, местоимения 1-ого и 2-ого лица — местоимениями 3-его лица, напр.: *Šĩndė sāką pro rādiu, kà kuř ti ladẽ bų.vi. (Немунелė Радвилишкис, Биржайский р-н.)* На остальной территории данных говоров иллюзия косвенной речи создается не употреблением причастий, а вводными модальными словами — вариантами заимствований *būk, būktai, bučik* (будто) или окаменевшей (имеется ввиду система данных говоров) причастной формой *esą*, напр.: *Kalb, kàd tó (ta) namėl bų.k jis a t pĩřka (Сереконяй, Паневежский*

р-н). *Plepšja žmōniš, kād Briņone as ū jō isirāše iš ligōnines* (Межишкяй, Паневежский р-н). Нередко также встречается так называемая полупрямая речь, когда прямая речь становится придаточным предложением только при помощи союза *kād*, без всякой замены глагольных форм и местоимений, напр.: *Tad ū pāmote išėjus sava dū.kterei viresnei liepi kād aik tū nuskīnk* (Кунигишкяй, Укмергский р-н). Те *Jūrgiš atva žāva. kāt prāšom un pāgraba: mičekla pasl.mire* (Межишкяй). Чаще всего — это придаточные дополнительные, а иногда — целы, причинные, образа действия, подлежащие.